

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: «**Економічна безпека та регуляторна діяльність Національного банку України**»

спеціальності:

072 Фінанси, банківська справа та страхування

Венгер Кирило Олександрович

Керівник: Шумська С.С.

д-р. економ. наук, доцент

Рецензент: Близнюк В.В.

д-р. економ. наук, старший науковий співробітник,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ»

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК Донкоглова Н.А.

«_____» _____ 2022 р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА РЕГУЛЯТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ	6
1.1 Економічна безпека банків та методи її оцінки.....	6
1.2 Сутність та класифікація ризиків та загроз фінансовій безпеці	11
1.3 Регуляторна діяльність НБУ.....	17
РОЗДІЛ 2 БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ОЦІНКА ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ТА СТІЙКОСТІ	26
2.1 Аналіз економічних нормативів та інструментів регулювання НБУ	26
2.2 Огляд основних показників розвитку банківського сектору	32
2.3 Моделювання чинників впливу на показники фінансової стійкості банківської системи	38
РОЗДІЛ 3 ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ У ВІДПОВІДЬ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ.....	45
3.1. Сучасні тенденції діяльності центральних банків у глобальному світі	455
3.2 Актуальні ризики економічної безпеки України та діяльність НБУ під час війни.....	48
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Одним з основних драйверів розвитку економіки будь-якої країни є її банківський сектор. Саме банки значною мірою стимулюють споживання та дають можливості для інвестування. Громадяни мають можливість витратити гроші на необхідні споживчі потреби, таким чином прискорюючи економічні процеси, або надавати кошти у користування банку, замість менш економічно ефективного накопичення. Важко виявити всі плюси та мультиплікатори банківської системи, оскільки фінансові потоки є дуже різноманітними та мають вплив чи не на всі області життя. Комерційні банки акамулюючи фінансові ресурси та розподіляючи їх у часі та між економічними агентами, мають можливість будувати, створювати та розширювати господарства, що не мають достатніх ресурсів у певному моменті часу.

Значний вплив банківського сектору на економіку та добробут держави є однією з причин його посиленого контролю та втручання зі сторони регулятора – «банку банків». Безпека коштів громадян та захищеність фінансових інститутів, які у випадку свого дефолту будуть нести набагато більшу загрозу ніж дефолт будь-якої іншої комерційної установи пояснює існування інституту центрального банку. Забезпечення безпеки та стабільності фінансового сектору лягає на плечі окремого органу з багатьох причин. За 30 років незалежності банківська справа в Україні зазнала багатьох змін: перегляд НБУ політики щодо таргетування інфляції, зміна валютної політики, скорочення банківських установ, декілька серйозних фінансових криз, націоналізація банківських установ. Велика кількість макроекономічних процесів змушує банки балансувати між потребами комерційної установи та слідуванням державним та міжнародним вимогам. Окрім макро та мікро чинників, що в основному впливають на вартість та структуру активів банків, однією з основних проблем сучасна українська наукова думка вважає корупцію, лобізм та, навіть, приватний інтерес серед функціонерів регулятора, що сильно

відрізняє «кут зору» під яким розглядається питання фінансової безпеки в Україні та на Заході.

Фактор безпеки установи безпосередньо пов'язаний з її ефективністю та довірою зі сторони громадян. Через військові дії, після нормалізації ситуації у країні, коли велика кількість фінансових потоків відновить свою активність, варто розглянути питання захищеності громадян, спроможність банків до самозабезпечення та роль національного Банку у цьому трикутнику, адже саме кредитування – це залік розбудови держави як на міжнародному так і на внутрішньому рівні. Якісний розподіл коштів через банківський сектор має бути одним з головних каналів для розвитку України, як і будь-якої розвиненої держави. Різниця між кредитуванням домогосподарств та бізнесу має бути оптимізована шляхом зменшення проблемних активів та грамотного ризик менеджменту. В умовах необхідності економічного відновлення після війни, та кризових зрушень попередніх років, дослідження фінансової безпеки банківських установ та діяльності регулятора набуває **особливої актуальності**, адже деякі суб'єкти економіки були в збитках в цей період, деякі навпаки накопичили кошти, і наразі банківський сектор має можливість надати ресурси у галузі, що відчують дефіцит.

Об'єктом дослідження є банківський сектор України, а **предметом** – банківська безпека та регуляторна діяльність НБУ. Для визначення чинників впливу на показники безпеки було застосовано **метод моделювання**, для інтерпретації результатів – **метод узагальнення та порівняння**. Інформаційною базою стали статистичні дані Нацбанку, регулятивні документи, рішення та провадження, а також статті та наукові роботи українських й зарубіжних дослідників. **Метою роботи** є визначення загроз та ризиків економічній безпеці, що лежать у полі діяльності регулятора. **Завданнями** поставленими у роботі є – визначення основних підходів до оцінки безпеки банківського сектору, виокремлення основних трендів та особливостей розвитку банківського сектору України та чинників, що на них впливають, а також дослідження світових трендів банківської діяльності, оцінки яких може бути використано в українській практиці.

Робота має **практичне значення** для систематизації ризиків та методів і відповідних безпекових заходів для виокремлення актуальних напрямів діяльності регулятора та банків.

У роботі розглядається понятійний апарат економічної безпеки держави, ризиків та загроз, фундаментальні припущення щодо них та їх співставлення з актуальними даними банківського сектору. У першому розділі розглянуто поняття економічної безпеки, банківських ризиків, та основи діяльності центрального банку, спираючись на нормативну базу та доробки дослідників. У другому розділі наведено результати виконання економічних нормативів банками та загальні показники діяльності сектору, а також моделювання чинників впливу на один з показників стійкості. У третьому розділі наведено сучасний досвід зарубіжних центральних банків, тренди їх розвитку та діяльності, а також діяльність українського регулятора під час війни.

Ключові слова: економічна безпека, банківський ризик, центральний банк, регуляторна діяльність.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА РЕГУЛЯТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

1.1 Економічна безпека банків та методи її оцінки

Для визначення загроз економічній безпеці банку варто визначити саме поняття безпеки банківської установи, її елементів, зв'язків між елементами та виокремити те, що можна назвати саме фінансовою безпекою банків. Варто зазначити, що український банківський сектор, як і будь-який інший, має національні особливості, і велика кількість тверджень, та припущень, щодо принципів функціонування банківської установи та її ролі у фінансовій системі країни, будуть відрізнятися, як між українськими дослідниками, так і зарубіжними, через те, що кожна країна має специфічні загрози та робить акценти, щодо забезпечення безпеки. Варто зауважити, що деякі висновки, щодо роботи банківського сектору певної країни можуть відрізнятися від сучасної ситуації, трендів показників українського банківського сектору, оскільки велика кількість робіт розрахована на стабільну макроекономічну ситуацію, в той час як Україна характеризується великою кількістю кризових зрушень, таких як значне скорочення банківських установ, зростання державної частки у банківському секторі, визнання непрацюючих кредитів, високі темпи інфляції.

Очевидно, безпека банку – ширша категорія ніж його фінансова безпека, але зважаючи на те, що банк – це фінансова установа, його фінансова безпека беззаперечно є найголовнішою серед інших елементів. Барановський О.І. визначає її так: Фінансова безпека банку – це:

1) «сукупність умов, при яких потенційно небезпечні для фінансового стану банківської установи дії або обставини ліквідовані або зведені до такого рівня, при якому вони не можуть завдавати збитків при функціонуванні банку, збереженню і

відтворенню його майна, інфраструктури, а також перешкоджати досягненню банком статутних цілей;

2) стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує» [1].

Фінансова безпека комерційного банку обумовлена рівнем підтримання ліквідності, впровадженням фінансових інновацій, охороною інформації, збереженням активів, забезпечення прибутковості. Наявність у певний період пікових виплат із державних боргових зобов'язань може негативно позначитися на фінансовій безпеці банківської системи, якщо комерційними банками не будуть сформовані на цей випадок необхідні резерви. Фінансове здоров'я, а відтак – і фінансова безпека комерційних банків багато в чому залежать від наявності економічних нормативів, що регламентують банківську діяльність, їх обґрунтованості й безумовного дотримання [2].

Барановський О.І. акцентує увагу на тому, що безпека банку має розглядатися з управлінської точки зору, як і безпека будь-якої іншої комерційної організації. Тобто, вона не має ототожнюватися виключно з регуляторною діяльністю центрального банку, або сприйматися як саморегульована економічна одиниця. Важливість цього визначення полягає в тому, що діяльність регулятора не є просто жестом доброї волі зі сторони держави для окремого сектору економіки. Гроші в банках – це гроші громадян, а діяльність банку акредитовано державою, а отже, відповідальність лежить і на державі. Постанова “Про затвердження Положення про обов’язкові економічні нормативи та інші вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами небанківських фінансових установ, які мають право надавати фінансові послуги з надання гарантій, та про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України” [3] говорить про те, що, метою регуляторної діяльності є захист інтересу кредиторів, та інших споживачів фінансових послуг. Також, банки акумулюють велику кількість різних фінансових активів, що дає їм можливість значно впливати на стан економіки, тому

загрози пов'язані з ними мають контролюватися як державою, так і менеджментом, метою якого є прибутковість бізнесу.

Однією з фундаментальних робіт щодо банківської безпеки України є «Банківська безпека: проблема виміру» О.І. Барановського, і варто зазначити, що пропозиції та проблеми наведені у роботі, відповідають часу до якого вона належить, а виклики сьогодення не завжди відповідають реаліям 2006-го року, але, як вже було сказано: банківський сектор – це унікальна система, що функціонує в межах унікального політико-економічного ладу, тому при вивченні українських банків, та їх безпекової діяльності, варто керуватися саме українським досвідом. Таким чином, Барановський О.І. приділяє багато уваги протидії корупції, незаконним способам збагачення за рахунок доступу до банківської інформації та інфраструктури, тощо. Хоч це актуально і зараз, неможливо не визнати – НБУ провів масу заходів задля поліпшення та нормалізації економічного клімату у секторі, що виводить на перший план вивчення саме ринкових та макроекономічних чинників.

Методики оцінки стосовно фінансової стійкості банків привела у своїй роботі О.Б. Васильчишин [4]. Завдяки доробку автора, можна зробити висновок, що найбільша частина науковців досліджувала показники динаміки економічної ефективності і рентабельності (ROA, ROE%), показники кредитних ризиків, нормативів банківської ліквідності та рівня проблемних/непрацюючих кредитів. Менше ж досліджень стосуються специфічних бізнес-показників, таких як розподіл кредитів між галузями, коефіцієнт монетизації та інших показників, які належать до більш вузького напрямку оцінки діяльності банків. Це логічно, адже банківський сектор, і його стан, прийнято ототожнювати зі станом держави/її рівнем економічного розвитку, в той час як специфічні методи, які б описували діяльність банківського сектору, виключно з точки зору оцінки роботи підприємства поки що не є актуальними, за умов регулярних змін у державі та її статусу як такої, що розвивається. Так чи інакше, всі наведені вище показники описують безпеку банківської установи, та мають різні чинники впливу. Предметне вивчення

інституційних чинників, що допомогли б нормалізувати робочі процеси зсередини установи, наразі вже не є гострими. Вони, найчастіше відносяться до методу якісних оцінок, і навідрізу від іншого методу – методу кількісної оцінки, рідше передбачають розрахунок окремих показників та їх тлумачення.

Велика група авторів звертає увагу на комплексну оцінку діяльності банків, що не зосереджувалася на окремих показниках, а певним чином їх поєднувала. В.І. Франчук та С.І. Мельник у роботі «Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку» [5] застосували модель, що градувала безпеку банку на 4 рівні достатності використовуючи наступні фактори: коефіцієнт реалізації корпоративних інтересів безпеки; коефіцієнт захисту корпоративних прав; коефіцієнт встановлення протиправного контролю над банком; коефіцієнт безпекової організаційної культури; коефіцієнт надійності банківських вкладів.

Штаер О.М. у праці «Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку» [6] використав метод таксономічних показників серед яких показники ліквідності, ділової активності, якості управління та достатності капіталу для оцінки фінансової безпеки банківських установ. В подальшому авторами було використано кластерний аналіз для їх ранжування. Зважаючи на вибірку чинників, варто зазначити, що автори використали показник якості управління, що є найбільш синтетичним, але, ймовірно, необхідним для оцінки роботи окремої установи.

Ще одним з методів оцінки рівня банківської безпеки є анкетування, що є методом експертної оцінки, але за рахунок опитування безпосередньо топ-менеджменту та керівництва банків. Такі опитування часто використовуються для виокремлення безпекових акцентів у банках різного напрямку та спеціалізації, або ж для зазначення їх відсінностей. Так, у роботі «Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія» [7] А. О. Єпіфанов, та О. Л. Пластун доповнили запропоновану модель оцінки банківської безпеки анкетуванням працівників різноманітних банків, що включало запитання стосовно протиправних дій службовців, третіх осіб порушення законодавства, та якості організації роботи,

тобто, більш суб'єктивну, але недоступну інформацію, яка може допомогти зробити причинно-наслідкові зв'язки між кількісними показниками та їх причинами.

Більшість робіт, що пропонують певний метод сукупної оцінки безпеки банківської установи, можуть з деякими поправками бути використані і для оцінки банківського сектору, але в їх переважній частині, автори часто використовують певний експертний метод ранжування, або ж ваги коефіцієнта, та/або показника, що не має конкретного виміру, що вказує на недостаток робіт, які б керувалися виключно методом обчислення, та граничними значеннями. Це не знижує якість наведених робіт, а є сигналом, який свідчить про те, що визначення якості безпеки в певному абсолютному вимірі є неможливим, і потребує підходу, який так чи інакше буде використовувати суб'єктивні показники, на які вирішив звернути увагу дослідник, або ж, їм буде надаватися визначений автором проміжок. Зважаючи на те, що банківська безпека є системою, адекватне об'єднання і перетворення показників у таксономію є дійсно непростим завданням.

Зважаючи на наявні методологічні засади, можна виокремити декілька підходів до кількісної оцінки економічної безпеки банківської системи. Перший підхід включає в себе вивчення окремих показників банківської діяльності, наприклад: обсяг активів за системою, рівень непрацюючих кредитів, показники економічної діяльності та нормативи НБУ, рівень ліквідності, тощо. Іншим же підходом є створення певного показника, що буде включати у себе окремі елементи діяльності банків, що будуть зважені на певні коефіцієнти або ж, будуть проранжовані. В сумі, це надасть певну загальну оцінку комерційній установі, або системі. Варто звернути увагу і на те, що оцінка економічної безпеки банківської установи та економічна безпека банківського сектору не є тотожними, оскільки мають різний вимір.

1.2 Сутність та класифікація ризиків та загроз фінансовій безпеці

Забезпечення високого рівня фінансової безпеки банків є актуальною проблемою, що пов'язує між собою економічну безпеку країни, безпеку вкладників та інших контрагентів банку, тобто його клієнтів, оскільки через їх взаємодію реалізується монетарна політика регулятора. Важливим кроком у дослідженні банківської безпеки країни буде чітке визначення загроз, як загальних для усіх суб'єктів господарювання, так і специфічних для банківських установ. Їх визначення допоможе зрозуміти ключові елементи діяльності, які потребують захисту, регулювання, превентивних заходів та формування стратегії щодо покращення фінансової безпеки установи. Задля визначення ризику варто звернутися до авторитетного джерела, найкраще, до того, хто їх регулює. У таблиці 1.1 наведено нормативні акти з визначеннями ризику від НБУ. Визначення різняться, але можна виокремити ознаки ризику для банківської установи – збиток, втрата, обезцінення капіталу, недоотримання доходів. Така характеристика ризиків є справедливою для будь-якої комерційної установи, тому існує потреба специфікувати її для банку.

Очевидно, що основними активами банку є саме фінансові активи, тобто грошові кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право зтягування боргу. Саме їх якість, співвідношення та структура є об'єктами ризику для комерційного банку, проявляючись у, наприклад, частці непогашених або проблемних кредитів, ймовірності відтоку депозитів, або розміщення проблемних цінних паперів. Тож, зважаючи на те, що будь-який ризик веде до фінансових наслідків, варто розуміти, що фінансова безпека є майже тотожною з безпекою банків, оскільки будь-який безпековий елемент забезпечує цілість та баланс фінансових активів установи. У постанові «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» [11] пропонується класифікація ризиків: 1) кредитний ризик, 2) ризик ліквідності; 3) інформаційний ризик, 4) процентний ризик банківської книги; 5) ризик країни, 6) операційний ризик; 7)

комплаєнс-ризик, 8) передрозрахунковий ризик, 9) ризик репутації; 10) ризик розрахунків; 11) ринковий ризик; 12) стратегічний ризик; 13) трансфертний ризик; 14) юридичний ризик.

Таблиця 1.1. – Визначення ризиків за нормативними документами

Нормативний документ	Визначення ризику
Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України №361. 02.08.2004*	Ризик (з точки зору банку) – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність організації досягати своїх бізнес-цілей). Зазначені обмеження стримують здатність банку здійснювати свою поточну діяльність або використовувати можливості для розширення бізнесу
Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України" ПОСТАНОВА № 867 29.12.2014*	Ризик - ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, матимуть негативний вплив на капітал та/або надходження банку. Основні види ризиків визначені нормативно-правовими актами Національного банку України
"Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах" Постанова №64 від 11 червня 2018 року*	Ризик - Імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання доходів, або невиконання стороною договірних зобов'язань унаслідок впливу негативних внутрішніх та зовнішніх факторів;

Джерело - Складено автором за даними нормативних документів [8], [9], [10]

Скориставшись доробком Г. Чепелюк можна використати класифікацію ризиків зображену на рисунку 1.1

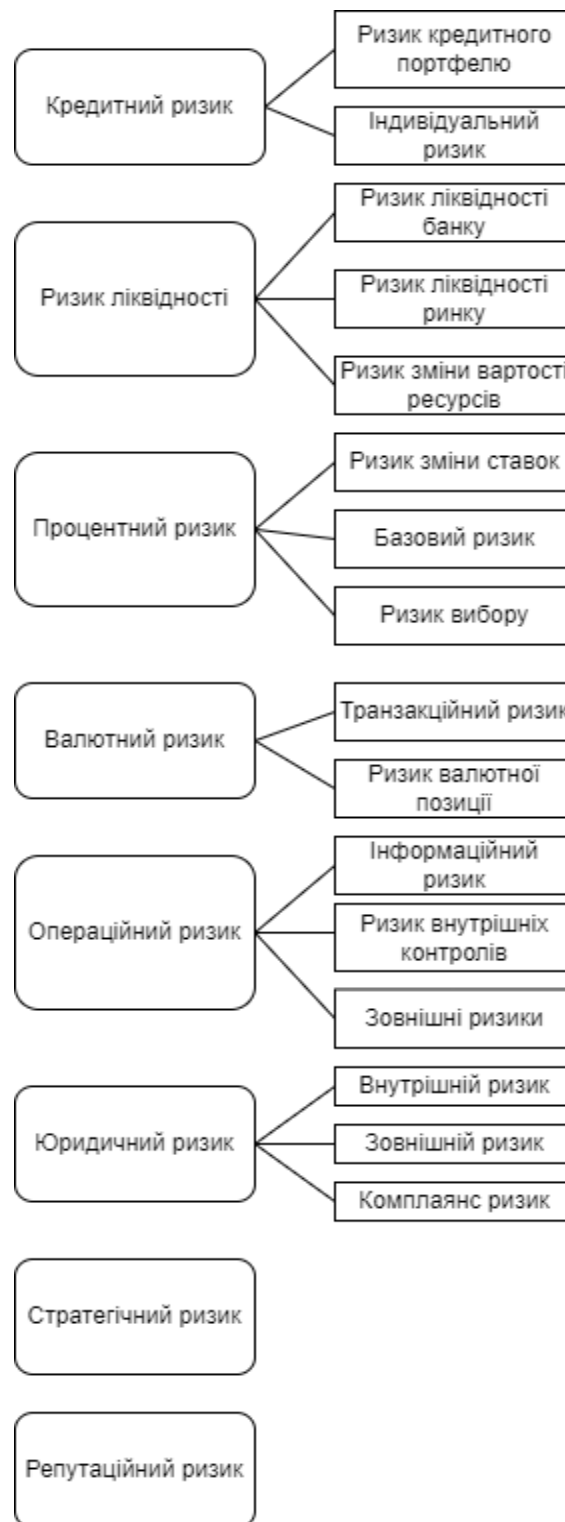

Рисунок 1.1 – Класифікація ризиків за нормативними документами НБУ

Джерело – Складено автором на основі «Фінансова безпека банків: управління і фактори впливу» [12].

Класифікація ризиків дає можливість визначити саме ті, які найбільше описують фінансові загрози. Варто звернути увагу не те, що Г. Чепелюк виділяє більше категорій і її класифікація нараховує 8 основних ризиків та 17 похідних, в

той час, як вищезазначений нормативний документ НБУ[11] надає всього 14. Не зважаючи на те, що всі ризики так чи інакше ведуть до фінансових втрат, варто виокремити ризики, що прямо впливають на фінансове становище банку, а отже мають прямий вплив на його активи та пасиви. Серед них: **Кредитний ризик** - імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок невиконання боржником/контрагентом узятих на себе зобов'язань відповідно до умов договору; прямим його чисельним вираженням є частка NPL(non-performing loan). **Ризик ліквідності** - імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок неспроможності банку забезпечувати фінансування зростання активів та/або виконання своїх зобов'язань у належні строки. Його можна було б описати рівнем ліквідності банку, але зважаючи на те, що українська банківська система працює в режимі надліквідності, цей показник може мати різні трактування. В тому числі, висока ліквідність банку може вказувати на те, що банк не до кінця використовує потенціал залучених коштів. **Процентний ризик банківської книги** – імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок впливу несприятливих змін процентних ставок на банківську книгу. Процентний ризик банківської книги впливає на економічну вартість капіталу банку та чистий процентний дохід банку. **Валютний ризик** - виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют, що впливають на активи, зобов'язання та позабалансові позиції, що містяться в торговій та банківській книгах банку. **Передрозрахунковий ризик** (Pre-Settlement Risk) – імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок дефолту контрагента за договором до початку виконання своїх зобов'язань будь-якою зі сторін договору. Тобто цей ризик не вказує на прямі збитки, а спонукає банк ідентифікувати потенційні втрати і планувати свою діяльність зважаючи на ймовірність початково неплатоспроможність кредитора. **Ризик країни** – усі види ризиків, що виникають в економічному, політичному і соціальному середовищі країни реєстрації та ведення бізнесу боржника-нерезидента та можуть мати потенційний вплив на його спроможність

обслуговувати борги. Його можна трактувати як кредитний ризик специфікований як такий, що виникнув через певні кризові зрушення іншої країни. **Ризик розрахунків** – імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок невиконання контрагентом своїх зобов'язань після того, як банк виконав свою частину зобов'язань. Можна зробити висновок, що ризик розрахунків є реалізованим, або частково реалізованим передрозрахунковим ризиком, а також специфікованим кредитним ризиком. **Ринковий ризик** – імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют, процентних ставок, вартості фінансових інструментів. Його можна охарактеризувати як збірний варіант валютного, процентного та інших вузьких типів ризику. Інші ризики, такі як стратегічний, або трансфертний, не мають чисельного виразу, і навіть, у своєму формулюванні є більш технічними, і так чи інакше, реалізуються у кредитний ризик [11].

Метою забезпечення безпеки банку є недопущення реалізації відповідних ризиків. Реалізовані ризики мають свій прояв у виникненні збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів, відповідно до визначення з нормативних документів. Варто додати, що ризики створюються загрозами. Логіко-функціональна схема «Загроза – Безпека» наведена на рис. 1.3 за авторством Н.О. Гребенюк. Дана схема об'єктивізує джерела, функції та прояви кожного з елементів. Дана схема систематизує зв'язок між загрозою, ризиком та безпекою, де об'єктно ці елементи характеризуються так: загроза – це фактор, що має реалізацію у вигляді ризику та фактори, що не мають прямого впливу на банківську безпеку, але становлять загрозу для неї. Ризики – це показники, що чітко формалізуються та мають кількісну оцінку, можуть визначатися як ймовірність настання певного явища і мають свій вираз у збитках та втратах.

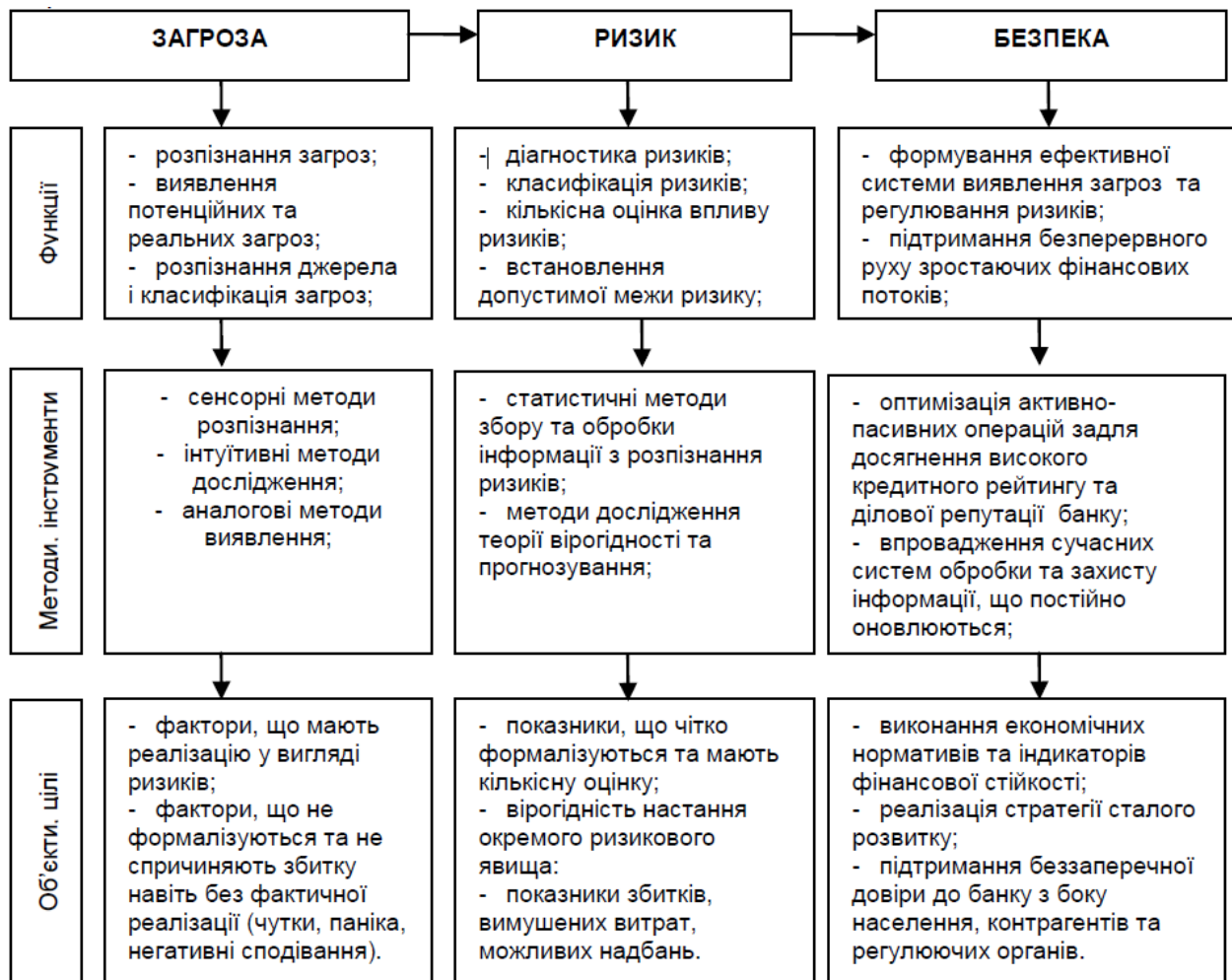

Рисунок 1.2 - Логіко-функціональна схема дії системи превентивного розпізнання потенційних загроз та усунення ризиків фінансовій безпеці банків

Джерело – «Фінансова безпека банків: система розпізнавання та усунення ризиків» [13].

Об'єктами та цілями безпеки тут виступає виконання економічних нормативів, реалізація стратегії банку та підтримка довіри контрагентів. Серед вищезазначеного можна виокремити «мінус» даної класифікації, який полягає в тому, що не усі ризики можуть бути формалізовані та оцінені кількісно, оскільки серед наявної класифікації ризиків у нормативних документах існують ризики управлінського та стратегічного характеру, що можуть бути виявлені емпірично, після чого вони можуть бути пов'язані з кількісними показниками.

1.3 Регуляторна діяльність НБУ

Діяльність центральних банків різноманітна, і може варіюватися від країни до країни. У більшості ЦБ основною метою визначається забезпечення стабільності грошової одиниці. Відповідно до конституції України, таку мету має і український регулятор, додаючи до формулювання досягнення та підтримку цінової та фінансової стабільності в державі. Іншим напрямком є регуляторна діяльність НБУ, або ж, як вона визначається у науковій літературі: роль «банку банків». Вичерпний перелік функцій, що виконує НБУ (табл.1.2) наводить Д. М. Гладких [14].

Таблиця 1.2 - Ключові функції Національного банку України згідно чинного законодавства

Група функцій	Функції
Стратегічні	визначення та проведення грошово-кредитної політики відповідно до розроблених Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики
	монопольне здійснення емісії національної валюти та організація готівкового грошового обігу
	функція кредитора останньої інстанції для банків та їх рефінансування
	забезпечення накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами
	визначення особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснення мобілізаційної підготовки системи НБУ
	здійснення аналізу стану фінансової системи щодо фінансової стабільності
Регуляторні та наглядові	регулювання діяльності платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначення порядку і форми платежів, у тому числі між банками
	здійснення банківського регулювання та нагляду на індивідуальній та консолідованій основі
	здійснення відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютного регулювання, визначення порядку здійснення операцій в іноземній валюті, організація і здійснення валютного контролю за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій
	здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків

Продовження таблиці 1.2

Група функцій	Функції
Регуляторні та наглядові	Здійснення державного регулювання та нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та / або членами / учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема НБУ (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів)
Допоміжні Організаційні	<p>реалізація державної політики з питань захисту державних секретів у системі НБУ</p> <p>Участь у підготовці кадрів для банківської системи України</p> <p>здійснення повноважень у сфері депозитарного обліку</p> <p>забезпечення обліку і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та / або таких, які визнані безхазяйними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах</p> <p>Здійснення інших функцій у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом</p> <p>встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна</p> <p>організація створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу</p> <p>організація інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей</p> <p>визначення напрямів розвитку сучасних електронних банківських технологій, створення та забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування, розвитку створених ним платіжних та облікових систем, контроль створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації</p> <p>погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, ведення Державного реєстру банків, Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків</p> <p>ведення офіційного реєстру ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем</p> <p>здійснення попередньої кваліфікації осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складання переліку таких осіб</p> <p>представлення інтересів України у центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків</p> <p>видача ліцензій на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей</p> <p>внесення у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ</p> <p>здійснення методологічного забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю</p>

Продовження таблиці 1.2

	визначення порядку здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами
	створення Засвідчувального центру для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначення порядку застосування електронного підпису, у тому числі електронного цифрового підпису в банківській системі
	видача ліцензій небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкриття їх відповідно до законодавства
	ведення реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури

Джерело - Банківська безпека держави в умовах розвитку інформаційної економіки (трансформації банківських операцій) [14]

Автор визначає такі групи функцій Національного Банку: стратегічні, регуляторні та наглядові, допоміжні та організаційні. Серед них виокремлюються такі: регулювання діяльності платіжних систем та систем розрахунків, здійснення банківського регулювання та нагляду, валютне регулювання, визначення порядку здійснення операцій в іноземній валюті, організація і здійснення валютного контролю за банками та іншими фінансовими установами. Для розуміння потреби у регуляторних та наглядових функціях, варто визначити чому банківський сектор не є саморегульованим варто визначити причину недосконалості роботи певних ринків. Через диспропорцію у інформованості окремих учасників ринку, тобто інформаційну асиметрію, виникає ситуація, коли учасники економічних відносин володіють важливою інформацією щодо предмету економічних відносин, якою не володіють інші. Джордж А. Акерлоф, що є автором теорії асиметричних ринків припустив, що ринки, через недостатність інформації, не здатні керуватися класичними драйверами – попитом та пропозицією. Хоч центральні банки існували та займалися регуляторною діяльністю не зважаючи на теоретичне обґрунтування їх необхідності, саме цей фактор добре описує їх необхідність. Врівноваження ринку через його регуляцію, задля запобігання несправедливої ціни, запобігання маніпуляцій та впровадження стабільності.

Регуляторна діяльність НБУ регламентується законодавством України і визначається так: *Регуляторна діяльність* – це діяльність, спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, що здійснюється регуляторними органами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені законодавством України. Національний банк здійснює регуляторну діяльність відповідно до вимог Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"[15]. У свою чергу відповідний закон вказує на те, що Національний банк є одним з регуляторних органів, і має свою сферу діяльності.

Центральні банки задля забезпечення фінансової стабільності та здоров'я банківського сектору використовують певний набір інструментів. Мабуть головним та найбільш ефективним можна назвати ставку центрального банку, що є елементом облікової політики. Саме вона використовується для таргетування інфляції та є орієнтиром для комерційних банків, щодо вартості їх послуг. Хоч цей інструмент і є монетарним, але він значно впливає на безпеку кредитних установ, адже дає орієнтир для визначення беззбиткової норми банківського проценту, вказуючи на очікуваний рівень інфляції та мінімальну ставку рефінансування. Через облікову ставку НБУ комерційними банками втілюється трансмісійний механізм, що впливає на обсяг готівки в державі, та в подальшому – на ціни.

Здійснення операцій з рефінансування банків є другим інструментом, що прямо впливає на стан комерційної установи. Цей інструмент має свій вираз у ставці рефінансування за різними інструментами а його базовим показником є облікова ставка. Він регулює ставку, під якою Національний Банк буде кредитувати банківські установи. Звісно, цей інструмент є майже тотожним зі ставкою НБУ і навіть визначається так: облікова ставка НБУ, або ставка рефінансування — норма відсотка, що стягується Національним банком України при рефінансуванні комерційних банків. Вона є монетарним інструментом, за допомогою якого Нацбанк встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових ресурсів[16]. Все-ж таки, варто

значити, що облікова ставка НБУ – це орієнтир, в той час як середня ставка рефінансування – є фактичним показником.

В межах наглядової політики НБУ встановлює норми з обов'язкового резервування для банків, що підтримує необхідний рівень ліквідності у системі. Це означає, що банки мають обов'язково резервувати певну частину вкладів і не використовувати їх у цілях кредитування або інвестування. Норматив резервування це установлене Правлінням Національного банку України процентне співвідношення між сумою обов'язкових резервів та загальною сумою банківських пасивів, до яких застосовуються резервні вимоги.

Ще одним регуляторним інструментом є управління золотовалютними резервами. Політика щодо управління резервами регулюється Положенням «Про політику управління міжнародними (золотовалютними) резервами України». Міжнародні резерви - зовнішні фінансові активи України, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків, які відображені в балансі Національного банку і перебувають в його управлінні [17]. Завдання Центрального Банку, щодо управління резервами можна визначити так: контроль резервних активів, та недопущення їх знецінення унаслідок зміни курсів валют; оптимізація вкладень у валютних активів, забезпечення їх доходності та нормального рівня ризику.

Для економічної безпеки банківських установ та забезпечення фінансової стійкості системи НБУ встановлює та контролює виконання обов'язкових економічних нормативів для комерційних банків. У їх концепції лежать положення «Базель-1», «Базель-3». Базою для кожного нормативу є регулятивний капітал банку. Норматив Н1 – Регулятивний капітал, відповідає за мінімальний обсяг регулятивного капіталу, в Україні складає 500 млн. грн; Норматив Н2 - Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %). Відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності)

регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку; і навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку. Банку забороняється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал банку в будь-якій формі, якщо така виплата чи розподіл призведе до порушення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу[18]. Цей норматив розраховується як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику; Норматив Н3 - Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%). Складає співвідношення основного капіталу до загальних активів банку; Норматив Н6 – єдиний наразі активний норматив ліквідності, оскільки від нормативів Н5 та Н4 Національний Банк відмовився на користь LCR. Н6 розраховується як співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року; Норматив Н7 - Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Саме він регулює притаманну в минулому для української банківської справи практику кредитування пов'язаних осіб оскільки перекликається з нормативом Н9. Норматив Н8 зобов'язує банки не перевищувати суму великих кредитних ризиків щодо регулятивного капіталу. Він лімітує загальну суму великих кредитних ризиків.

Таблиця 1.3 - Економічні нормативи НБУ

Норматив	
Н1	Регулятивний капітал (млн грн)
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)
Н3	Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%)

Продовження таблиці 1.3

Норматив	
Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)

Джерело – складено автором за даними НБУ [19]

Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %) (Н9) обмежує суми надані функціонерам, або бенефіціарам банку, оскільки вони можуть видаватися не ринкових умовах та загрожувати стабільності банку. Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %) (Н11) – є нормативом, що обмежує інвестиції на придбання акцій окремої установи, тобто не дає банку тримати значну її частину, таким чином уникаючи конфлікту інтересів; Н12 - Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %) Цей норматив обмежує суму активів, що може бути розміщенна у цінних паперах або у прямих інвестиційних проектах відносно регулятивного капіталу, задля забезпечення резервування та інших показників у межах норми. В будь-якому разі Н11 та Н12 в Україні знаходять на дуже низькому рівні, і їх огляд у контексті ризиковості та банківської безпеки на даному етапі розвитку не є актуальним.

Одним з нових інструментів регулювання банківської діяльності став норматив покриття ліквідності (LCR). Цей коефіцієнт ліквідності був розроблений

Базельським комітетом з банківського нагляду після глобальної кризи 2007-2008 років. Його використовують у 45 країнах світу, та він є обов'язковим для країн Європейського Союзу. Отже, запровадження його в Україні наближує вітчизняні стандарти банківського регулювання до європейських. LCR підвищує стійкість банків до короткострокових шоків ліквідності. Для запровадження його в Україні у вересні 2016 року була створена робоча група з фахівців, що консультувалися з експертами Базельського комітету, Світового банку та центральних банків різних країн. Liquidity coverage ratio, або коефіцієнт покриття ліквідності встановлює мінімальний обсяг ліквідності, необхідний для покриття відтоку коштів у випадку кризових ситуацій протягом 30 днів.

Під час стресових ситуацій зазвичай спостерігається значний відтік коштів. Нормативи ліквідності, які діяли до впровадження коефіцієнту покриття ліквідності, а саме нормативи миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності визначають яку частину пасивів мають покривати активи відповідної строковості. Тобто всі вони співставляють активи й пасиви з відповідним терміном погашення. Але їхнім недоліком є те, що ці нормативи оцінюють стан на конкретний момент, тобто є статичними, а отже не враховують очікувані відрахування й надходження та зазвичай недооцінюють потребу в ліквідності під час стресових ситуацій.

Висновки до розділу 1

У першому параграфі розглянуто еволюцію понятійного апарату економічної безпеки, а саме його зміни відповідно до часу. У більш ранніх роботах дослідники наголошували на важливості інституційних змін, а з моменту покращення наглядових та регуляторних стандартів в Україні, безпеку банків частіше оцінюють через більш специфічні показники. Визначено та систематизовано підходи до оцінки економічної безпеки банків, які діляться на дві групи: кількісна оцінка та метод експертних оцінок, які є взаємодоповнючими. Кількісна оцінка в свою чергу може концентруватися на певному показнику банківської діяльності, або може бути сформовано комплексні показники, що включатимуть більшу кількість факторів. У другому параграфі розглянуто понятійний апарат банківських ризиків

та визначено, що реалізацією ризику є виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів, відповідно до нормативних документів. Наведена класифікація групи авторів, вказує на те, що класифікація ризиків може розширюватися. Визначення та контроль ризиків в свою чергу є об'єктом банківської безпеки. У третьому параграфі визначено функції Національного Банку та основи регуляторної діяльності.

РОЗДІЛ 2

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ОЦІНКА ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ТА СТІЙКОСТІ

2.1 Аналіз економічних нормативів та інструментів регулювання НБУ

Головним інструментом монетарної політики центрального банку є облікова ставка. Високі темпи інфляції призводять до підвищення облікової ставки, тобто, до таргетування інфляції зі сторони НБУ, а також, робить депозити менш привабливими для населення. Монетарний трансмісійний механізм – це процес передачі сигналу від облікової ставки на інші ставки, саме через нього реалізується монетарний вплив регулятора на економіку. Облікова ставка підштовхує банки до підвищення річних ставок задля мінімізації ризиків. Цей інструмент активно використовується НБУ і регулярно переглядається (Рисунок 2.1.)

Рисунок 2.1 – Облікова ставка НБУ та ставки в комерційних банках

Джерело – побудовано автором за даними НБУ [19]

Зважаючи на динаміку, яку презентовано на графіку, можна зробити висновок, що комерційні банки добре реагують на облікову ставку впродовж

останніх років. Вартість кредитів має спільну тенденцію з обліковою ставкою починаючи з 2015-го року.

Відповідно до твердження про те, що одним з факторів забезпечення економічної безпеки банку є його можливість відповідати економічним нормативам, варто проаналізувати, наскільки успішно українські банки їх виконують. Дати оцінку інституціональним провадженням складно, а от виконання основних нормативів, що стосуються розмірності активів, або їх співвідношення можна. Серед них нормативи Н1, Н2, Н3, Н4, Н5 та Н6. У таблиці 2.1 наведено результати виконання нормативів Н1, Н2, Н3, що дасть розуміння елементів, що переважають у структурі активів банків.

Таблиця 2.1 – Виконання нормативів достатності капіталу комерційними банками

Норматив	01.2016	01.2017	01.2018	01.2019	01.2020	01.2021	01.2022
Н1	129 816.90	109 653.6	115 817.6	126 116.7	150 313.8	182 283.6	211 742.3
Н2>10%	12.31	12.69	16.10	16.18	19.66	21.98	18.01
Н3>7%	-	-	-	10,97	14,11	15,95	11,99

Джерело – складено автором за даними НБУ [19]

Базовими нормативами є показники достатності капіталу Н1, Н2 та Н3, що на всьому проміжку знаходяться у межах норми. Зростання показника Н1 з 129 816,90 до 211 742,3 за 6 років вказує на те, що банківська система України зростає і заробляє, підвищуючи дохідність кожного року. Зростання показника виконання нормативу Н2 з 12,31% до 18,01% вказує на правильне та якісне зростання регулятивного капіталу, зумовлене активізацією кредитування, а до того ж, вказує на вищу ступінь захищеності вкладників установи. Станом на перший місяць 2022-го року показник зменшився на 4 процентні пункти у зв'язку з війною, що спричинила призупинення кредитування та певні збитки, адже станом, на останній місяць 2021-го року показник складав 21,44%, після чого впав одразу на 3,5 п.п. Те саме стосується і показника Н1, який на кінець 2022-го року складав 213 309,3 млн грн а в перший місяць вже 211 742,3 млн грн, після чого прийшов до позначки у 218 993,9 млн грн, що може бути пов'язано з пакетом заходів, що прийняв НБУ для

підтримки ліквідності банківської системи. Зважаючи на значне підвищення регулятивного капіталу при майже незмінному показнику його достатності, можна сказати, що банківська система намагається працювати у менш ризикованому режимі та адаптується до ймовірних збитків. Показник НЗ в свою чергу не подається у звітності НБУ починаючи з 2014-го року, у грудні якого складав 11,20%. Звітування, щодо нормативу достатності основного капіталу поновлено з 2019-го а його показник станом на грудень 2021-го року складав 14,45%, після чого впав на 2,46 процентних пункти і в лютому склав 11,65%.

Важливим показником для банківської установи є його ліквідність, оскільки банки характеризуються великою часткою залучених коштів, в той час як ліквідність є показником можливості комерційного банку вчасно сплатити боргові зобов'язання конвертуючи свої активи у кошти. Тобто менеджмент ліквідності є невід'ємною частиною діяльності банку. Динаміку показників ліквідності наведено у таблиці 2.2. Виходячи з показників останніх років можна побачити, що нормативи перевиконуються і набувають значень значно вищих за нормативи НБУ. Це свідчить про порівняно високу ліквідність банківської системи України. Причиною такого високого рівня ліквідності є, що логічно, висока частка високоліквідних активів у балансах банків, а також, пріоритет на швидкий заробіток, за допомогою вкладення коштів у короткострокові активи.

Таблиця 2.2. – виконання нормативів НБУ комерційними банками

Норматив	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022
H4>20%	78.73	60.79	55.55	68.66	-	-	-
H5>40%	79.98	102.14	108.08	99.12	-	-	-
H6>60%	92.87	92.09	98.37	93.52	94.35	86.82	89.13

Джерело – складено автором за даними НБУ [19]

Такі показники характеризують стан українських банків як безпечний, але і як такий, що не достатньо розкрив свій потенціал, хоча банківська система останні роки і підвищує свою прибутковість. Тобто вказує на те, що банки досі можуть

підвищувати обсяги кредитування в країні, що і є їх основною функцією. Об'єми кредитування за останні роки зростають, але залишаються проблеми, серед них: значна частка проблемних кредитів, та недостатня довіра з обох сторін кредитних угод. На 01.02.2022 показник ліквідності Нб складав 88,23%, тобто система не зазнала критичних зрушень, але варто чекати нових звітів, що охоплять весняний відрізок. Наразі ж, банки показують стабільність завдяки наявності високоякісних ліквідних активів, які було накопичено до війни. 2 банки серед усіх мали показник покриття ліквідністю (LCR) менше за 150%. Додатковим заходом для забезпечення ліквідності банківської системи стало заставне та бланкове рефінансування терміном до одного року, обсяг якого може складати максимум 30% від вкладів населення. Такий вид рефінансування використало 29 банків на загальну суму у 20,2 млрд грн, що складає незначну частку від залишків коштів фізичних осіб. [20] Очевидно, що бланкове рефінансування виявилось популярною мірою, 29 банків станом на 01.05.22 – це майже половина серед усіх банківських установ в Україні.

Серед існуючих нормативів залишився існувати лише норматив Нб, в той час як пріоритетним показником платоспроможності став LCR, який з моменту введення складає 100%. Також, значення показників вказують на те, що вони змінювалися непропорційно, а одже структура активів банків змінювалася. Загально, показник Нб спадає, але з року в рік існує певна циклічність. Таким чином статистика виглядає так, що за його зростанням в певному році варто чекати його спадання у наступному. Найвищий викид у розрізі років спостерігається у 2018-му році, де його значення склало 98,37%, що є найвищим показником за обраний період (2016-2022 роки).

Нормативи кредитного ризику є головним показником, щодо загрози операційних втрат, тому національним банком було проведено значну кількість заходів щодо їх нормалізації. Банківський сектор досі потерпає від великої кількості непрацюючих кредитів минулих років, а сама банківська система України, тяжіла до ризикових та сумнівних кредитних послуг, що стали однією з

причин кризових зрушень. За аналізований період всі показники нормалізувалися і значно зменшилися.

Таблиця 2.4 – Виконання нормативів кредитного ризику українськими банками

Норматив	01.2016	01.2017	01.2018	01.2019	01.2020	01.2021	01.2022
H7<25%	22.78	21.48	20.29	19.83	17.61	19.14	18.60
H8	364.14	308.27	208.31	176.23	105.00	87.39	72.35
H9<25%	31.19	36.72	17.89	10.41	7.02	4.10	3.71

Джерело – складено автором за даними НБУ [19]

Норматив H7, норматив великого кредитного ризику на одного контрагента з крайньої межі норми у 22,78% прийшов до значення у 18,60%. Це може свідчити про гармонізацію кредитного портфеля, оскільки кредитування поступово відновлювалося, а отже і концентрація ризиків при цьому змінювалася. Показник загалом за системою і досі є високим, але знаходиться в межах норми і має тенденцію до зниження.

Норматив H8, що відповідає за співвідношення вартості великих кредитних ризиків до регулятивного капіталу зменшився майже у 5 разів, непропорційно щодо показника H7. У 2016-му році він становив 364,14% і прийшов до значення у 72,35%, тобто не перевищує суму регулятивного капіталу в цілому за системою.

Найбільшої зміни зазнав показник H9, що описує кредитний ризик стосовно контрагентів, які пов'язані з банком. Так, з показника у 31,19% він поступово прийшов до норми і станом на січень 2022-го року складає 3,71%. Варто зазначити, що позитивним явищем є те, що його значення не знаходиться на крайній межі норми, чого можна було б очікувати. Тобто, заходи щодо поліпшення політики внутрішнього кредитування пройшли якісно. Це пов'язано із наглядовими заходами щодо корпоративної культури та запобігання корупції зсередини установи. До 2014-2015 років українські банки регулярно кредитували своїх акціонерів, бізнес партнерів, або афілійовані організації, що призводило до підвищення рівня системних ризиків у банківському секторі. Законодавство та

моніторингова система не давали необхідних інструментів для визначення реального рівня даного показника, що підштовхувало пов'язаних осіб до зловживання своїми можливостями. Таке явище було масштабним та прихованим. Криза банківського сектору сильно пов'язана саме з тим, що описує показник Н9, оскільки борги внутрішніх контрагентів швидко перетворвалися на непрацюючі активи, спричинивши збитки для держави та втрати вкладників банків.

Таблиця 2.5 – Виконання нормативів інвестування українськими банками

Норматив	01.2016	01.2017	01.2018	01.2019	01.2020	01.2021	01.2022
H11<15%	0.002	0.001	0.0001	0.0009	0.0002	0.0002	0.0005
H12<60%	1.10	0.60	0.22	0.15	0.13	0.10	0.17

Джерело – складено автором на основі даних НБУ

Показники виконання нормативів, з однієї сторони вказують на те, що банки впевнено виконують вимоги регулятора, але при тому, свідчить про відсутність будь-якої інвестиційної діяльності у банківському секторі, хоча банк, як фінансова установа має тяжіти до диверсифікації фінансової активності. Очевидно, кредитні установи в Україні не хочуть здійснювати прямі інвестиції, ймовірно, через їх ризиковість та відсутність прибутку у короткому строці. Це нормальне явище для економіки, що розвивається, бо можливостей для інвестицій небагато і поза банківського сектору, тому це питання розвитку ділової активності в країні. Об'єми показників H11 та H12 є настільки незначними, що робити висновки, щодо їх динаміки складно. Ймовірно, регулятор ще знайде певний заохочувальний захід, що підштовхне банки до активнішої інвестиційної діяльності, або ж ця проблема вирішиться за рахунок зовнішніх факторів. В будь-якому разі, якщо показник H11 може говорити про диверсифікацію ризиків портфелів банку, через низький рівень зосередження цінних паперів певної компанії, то загальний рівень інвестування (H12) є досить низьким.

Виконання нормативів банками вказує на те, що вони впевнено дотримуються нормативів достатності капіталу, ліквідності, кредитного ризику та інвестування,

хоча останній і є досить низьким. Протягом останніх років за системою зберігається позитивний тренд за усіма напрямками, що каже про значне оздоровлення банківського сектору та ефективні дії зі сторони Національного Банку України. Показники останніх місяців вказують на негативний ефект останніх подій, та в той же час, свідчать про стресостійкість сектору, та можливість адаптації до наслідків кризових зрушень через війну.

2.2 Огляд основних показників розвитку банківського сектору

Ризики та загрози банківських установ мають свої прояви та наслідки. Оцінка динаміки показників банківського сектору вкаже на те, які з них є найбільш притаманними для України. Більшість ризиків реалізуються у збитках, або недоотриманні доходів, але їх систематичність, або розмір, в найгіршому з випадків приводять установу до дефолту. Кількість банківських установ в Україні з 2006-го року зменшилася більш ніж удвічі (Рисунок 2.1), і досі кількість банків має тенденцію до скорочення. Так у 2006-му році в Україні було 165 кредитних установ а у 2021-му вже 73. Пікові значення припадають на 2010 та 2015 роки: 184 та 180 банків відповідно. Але така статистика не свідчить про занепад банківського сектору. Після 2015-го року НБУ розпочав «Велике банківське очищення» [21]. Після кризи, спричиненою початком війни з Росією у 2014-му, деякі банки через скрутне становище та недостатню активність регулятора у попередніх роках, відмовлялися повертати вклади українцям і гроші регулятору. Деякі були не в змозі виконувати нормативи та вимоги Національного банку. Експерти та НБУ вказують на те, що на той період в секторі налічувалася велика кількість банків, що використовували корупційні схеми, мали занадто ризикову бізнес-модель, займалися відмиванням коштів або фінансуванням потреб його засновників, через що і не витримали наслідків економічної кризи. Так з 2015 по 2018 роки було закрито більше ніж 100 банків.

З темпів, можна зробити висновок, що приблизно у 2018-му році їх кількість перестала зменшуватися так швидко як у попередніх періодах і відтоді в системі знаходяться переважно стійкі та платоспроможні установи. Поступове ж зменшення банківських установ є світовим трендом, оскільки ринок фінансових послуг стає ширшим, а залучення коштів не обмежується тільки кредитуванням.

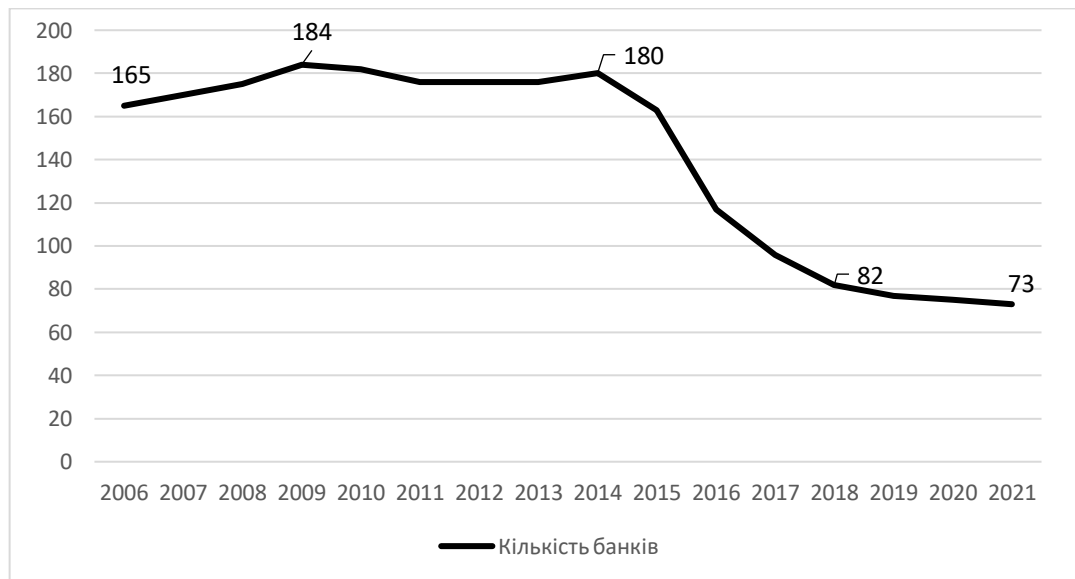

Рисунок 2.1 – Кількість банківських установ в Україні

Джерело – Складено автором на основі даних НБУ [19]

Важливим показником стійкості сектору є частка непрацюючих кредитів. Їх динаміка зображена на рисунку 2.2. Протягом аналізованого проміжку часу частка проблемних кредитів зростала більшу частину часу, і почала спадати з 2017-го року, у вересні якого складала 57%. Перше різке зростання спостерігається після 2008-го року, у якому частка проблемних кредитів складала 3% і виросла до 18% станом на 2012 рік. Це можна пов'язати з наслідками фінансової кризи 2008-2009 років, але навіть тоді, значне зростання та рівень NPL не можна порівняти з нинішніми показниками. За даними НБУ, їх висока частка пов'язана з кредитною експансією минулих років, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищеними. Інша

вагома причина – практика кредитування пов’язаних осіб, що припинили обслуговувати кредити під час кризи. [22] Також, варто зазначити, що значне зростання з 2014-го, до 2017-го року (57%) пов’язане не тільки з наслідками військової кризи. Націоналізація ПриватБанку зі значною часткою непрацюючих кредитів і перевизначення стандартів щодо непрацюючих кредитів разом із заходами для забезпечення прозорості звітування технічно підняли частку NPL. Таким чином у період з 2014-го року велика кількість NPL була «додана», оскільки до того банки не мали визначати їх проблемними, або ж не звітували про це.

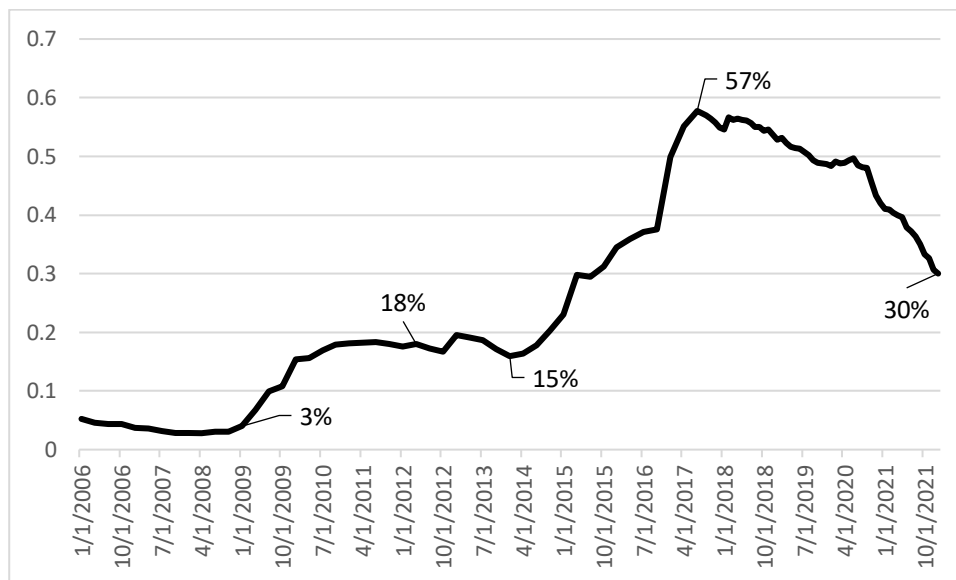

Рисунок 2.2 – Частка непрацюючих кредитів в Україні в цілому за системою

Джерело – складено автором за даними НБУ [19]

За даними НБУ з 2018-го року їх частка різко знижувалася через списання банками зарезервованих непрацюючих кредитів та активізації кредитування останніх років. Відповідно до стратегії Національного Банку України до 2025-го року цільовим показником NPL є 10% до 2024-го року. Серед ініціатив для покращення даного показника і зведення його до можливого мінімуму, НБУ пропонує запровадження інституту сек'юритизації проблемних активів та створення

інфраструктури вторинного ринку NPL, і все це за умови якісного кредитного портфелю у подільших періодах.

Одним з факторів, що таку статистику погіршує, є те, що в Україні концентрація активів, а відповідно і кредитів, зосереджується у невеликої кількості банків. Так, наприклад, ПриватБанк станом на 01.01.22 має кредитний портфель обсягом у 249 621 млн грн, що складає 21% від усіх кредитів за системою і при тому ж, показник NPL у нього складає 69%. Проблемний портфель ПриватБанку не є новиною, але варто зазначити, що через такі цифри, вплив на системні показники є нерівномірним. [19]

Висока концентрація активів у меншості кредитних установ тягне за собою зосередження основної маси банківських операцій у меншому й меншому числі банків, через нижчу конкурентоспроможність інших учасників ринку. Так, концентрація активів у топ-5 банків є дуже високою, а отже, системний аналіз банківського сектору та його показники сильно залежать не від всіх суб'єктів, а від десятка банків. НБУ надає перелік таких банків, які називає системно важливими. Серед них станом на 9 березня 2022-го року 14 установ: АТ "А-банк"; АТ "Альфа-банк"; АТ "Кредобанк"; АТ "ОТП банк"; АТ "Ощадбанк"; АБ "Південний"; АТ КБ "Приватбанк"; АТ "ПУМБ"; АТ "Райффайзен банк"; АТ "Таскомбанк"; АБ "Укргазбанк"; АТ "Укрексімбанк"; АТ "Укрсиббанк"; АТ "Універсалбанк". [23]

Індикатори для розрахунку показника системної важливості наведено у таблиці 2.6. Першим критерієм є частка в загальній сумі гарантованих вкладів населення в банківському секторі, що перевищує 1%. Технічно, це другий етап, але він є виключним для оцінювання банків, що не потрапили до переліку системно-важливих через аналіз першого етапу. Банки оцінюють за основним показником - розміром банку, що має найвищий коефіцієнт ваги у 30%. Після оцінки валових активів перевага надається показникам за напрямами діяльності, а саме: обсягам кредитів наданих клієнтам (крім інших банків, вони мають інший коефіцієнт зважування), коштам на рахунках клієнтів, і обсягом операцій на емітованих платіжних засобах. Їх коефіцієнт зважування складає 10%. Найменший коефіцієнт

мають показники, що описують зобов'язання перед іншими установами та нерезидентами, серед них: кошти розміщені в банках-резидентах, залучені кошти від банків резидентів, зобов'язання нерезидентів перед банками та, відповідно, зобов'язання банку перед нерезидентами.

Таблиця 2.6 – Індикатори для розрахунку показника системної важливості

Критерій	Індикатор	Коефіцієнт зважування, %	Основа для розрахунку
Розмір банку	Загальні (валові) активи	30	Індивідуальна
Ступінь фінансових взаємозв'язків	Кошти, розміщені в банках-резидентах	7,5	Індивідуальна
	Кошти, залучені від банків-резидентів	7,5	Індивідуальна
	Зобов'язання нерезидентів перед банком	7,5	Групова
	Зобов'язання банку перед нерезидентами	7,5	Групова
Напрями діяльності	Кредити, надані клієнтам (крім кредитів, наданих банкам)	10	Групова
	Кошти на рахунках клієнтів (крім зобов'язань перед банками)	10	Групова
	Операції з використанням емігованих банком електронних платіжних засобів за звітний рік	10	Групова
	Початкові платежі в системі електронних платежів за звітний рік	10	Групова

Джерело – Нормативний документ НБУ [24]

Така градація, підтверджує тезу про те, що для національного банку пріоритетом є кошти населення, оскільки однакові зобов'язання між резидентами та нерезидентами мають різну вагу, за умови різного валютного паритету таких угод.

Зважаючи на те, що розмір банку, а саме обсяг його активів є головним показником стосовно стабільності системи, важливо розглянути накопичення активів за системою останніх років. Показники обсягу активів наведено на рисунку 2.3. З нього можна зробити висновок, що активи зростають, а система стає доходнішою. Так, їх обсяг з 1 254 385 (млн грн) станом на 01.01.2016 зріс до 2

032 019 (млн грн) станом на 01.01.2022, тобто більше ніж у 1,5 рази. Активи банків зростали через активізацію кредитування клієнтів, вкладів у депозитні сертифікати НБУ та ОВДП. За 2021 рік, прибуток банків України склав історичний максимум – 77,5 млрд грн. Процентний та комісійні доходи постійно зростають а норми відрахування до резервів ставали нижчими. Зниження обсягу активів спостерігається у останні чотири місяці. Так, з 2 032 019 (млн грн) станом на 01.01.2022 їх обсяг впав до показника у 1 998 811 (млн грн) станом на 01.05.2022.

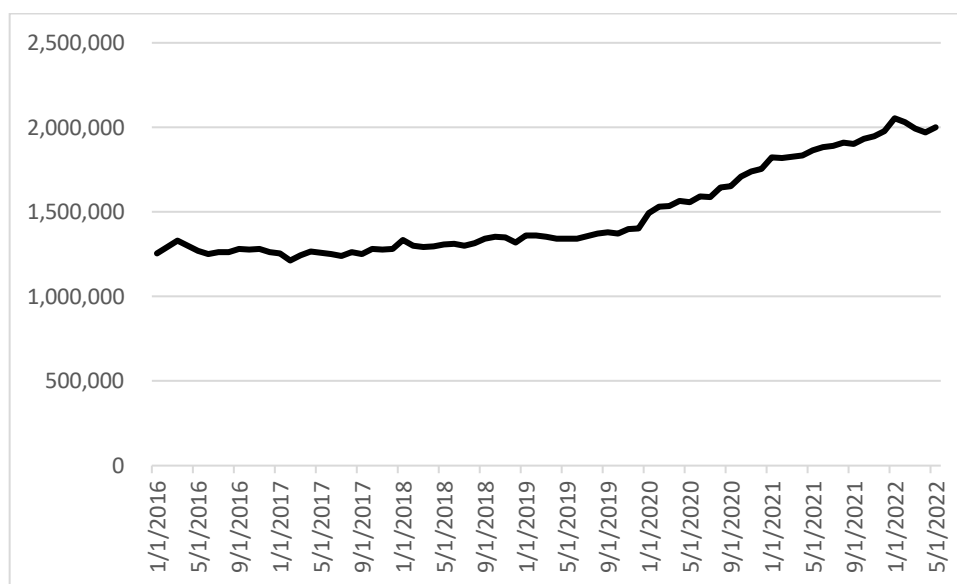

Рисунок 2.3 – Обсяг активів банків за системою

Джерело – складено автором за даними НБУ [19]

Це пов'язано з формуванням резервів, що мають покрити очікувані збитки через війну. Цьому посприяв і Національний банк, який підвищив норми резервування у гривні та валюті. Подальше падіння активності підприємницької діяльності, та падіння попиту на кредити буде негативно впливати на доходність банків і далі, тому був сформований запас ліквідності банків. Повертаючись до теми концентрації банків, варто зазначити, що активи банків з державною часткою складають 52%, що характеризує український банківський сектор як недостатньо інтегрований до сучасної ринкової економіки, а його безпека значною мірою залежить від держави і її політики фінансування. Метою останнього стратегічного

плану НБУ є скорочення державної частки у банківській системі до 25% до 2025-го року.

Показники розвитку банківського сектору України мають позитивні тренди, показують прибутковість та вищу фінансову стійкість. Досі, проблемною залишається частка непрацюючих кредитів, що знову може підвищитися внаслідок війни. Також, банківський сектор значною мірою залежить від держави, яка концентрує капітал у своїх банках, що відбувається за сприяння фінансування бюджету через банківський сектор. Наявний стан сектору має потенціал до якісного покращення зважаючи на останні тенденції.

2.3 Моделювання чинників впливу на показники фінансової стійкості банківської системи

Для глибшої оцінки економічної безпеки банківського сектору варто визначити показники, які її описують та оцінити чинники впливу. Частка непрацюючих кредитів (NPL), описує якість операційної діяльності системи та рівень її збитковості/беззбитковості, рівень реалізованого в минулому ризику, що певним чином описує і якість управлінських рішень щодо політики кредитування, а також вказує на якість роботи регулятора, а саме якість наглядової діяльності у питаннях оцінки кредитних ризиків. Перелічені фактори роблять NPL якісним показником здоров'я банківської системи. Теоретично, його рівень, має певну ступінь випадковості, оскільки ні банк, ні його кредитор, не можуть бути певними щодо майбутньої платоспроможності останнього. Однак, варто *сформулювати гіпотези, адже перевіривши їх можна визначити фактори, що впливають на платоспроможність основної маси кредиторів, та певні чинники, що описують загальну ризиковість кредитів за системою.* Найбільш очевидним регуляторним чинником буде облікова ставка НБУ, яка у випадку зростання обмежує кількість кредитів та робить банки обачнішими щодо подальшого надання кредитних послуг. Тобто, підвищення ставки, має стримувати обсяг NPL. Другим фактором буде

інфляція, яка є показником стану економіки в короткому періоді, оскільки у разі зростання описує певну кризу, хоча за умов фіксованих річних ставок, робить дешевшими наявні кредити, а відповідно, робить їх сплату легшою. Фактор, що має підтвердити теорію НБУ, щодо кредитної експансії минулих років – це частка кредитування фізичних осіб. Зважаючи на те, що великі кредитні ризики зконцентрувалися у пов'язаних з банками особами, а безпечним компенсатором був корпоративний сектор, частка кредитування населення, має ставати в нових умовах більш якісною, і створювати більш безпечні умови для кредитування. Вплив цього фактору вкаже на те, чи є цей напрям кредитування безпечним. Темп зростання активів по системі має вказати на якість кредитного портфелю, тобто при його зростанні або спаді, і відповідній реакції частки непрацюючих кредитів можна буде зробити висновок про те, на скільки якісно формується кредитний портфель. Обсяг сформованих резервів при низькому значенні має вказувати на низький рівень кредитного ризику і активізацію надання кредитних послуг. Відношення національної валюти до іноземної є показником відношення місцевих ставок до світових, і до того ж через нього реалізується валютний ризик. Його вплив буде досліджено, адже за умов фіксованих ставок, він має полегшувати боргові зобов'язання, а здешевлення грошей може створювати ажіотажний попит на кредитні послуги.

Перевірку висунутих гіпотез щодо впливу факторів досліджено окремо завдяки моделюванню однофакторних лінійних регресій. Значний вплив на частку NPL було виявлено у двох факторів – обліковою ставкою та часткою кредитів наданих фізичним особам загалом по системі. Результати представлено в таблиці 2.7 і більш детально у додатках А, Б. Результати вказують на те, що облікова ставка стримує частку непрацюючих кредитів, хоч і має незначний коефіцієнт. У даній вибірці зміна NPL пояснюється на 56%. Модель з фактором частки кредитів має високу пояснювальну здатність – 89%, і вказує на те, що при її зростанні на 1% частка непрацюючих кредитів значно зростає, що характеризує такий напрям кредитування як збитковий.

Таблиця 2.7 – Результати моделювання впливу факторів на показник NPL за допомогою однофакторних лінійних регресій

Фактор	R-squared	Коефіцієнт
Облікова ставка	0,56	-0,02
Частка кредитів наданих фізичним особам	0,89	5,55

Джерело - Складено автором на основі розрахунків в програмі EViews8 за даними НБУ [19].

Зважаючи на те, що сукупність факторів буде мати вищу пояснювальну здатність, оскільки NPL залежить від багатьох чинників, було розроблено та оптимізовано багатофакторну лінійну регресію. Результати моделювання представлено у таблиці 2.8.

В результаті оцінювання було отримано наступну модель (1):

$$NPL = -0,005 * NBU(-4) + 0,01 * INF(-3) + (2,94E-0,7) * REZ + 4,71 * CREDSFORPEOPS(-3) - 1,38 * C \quad (1)$$

де:

NPL – Частка непрацюючих кредитів;

NBU – Облікова ставка НБУ;

INF – Індекс споживчих цін;

REZ – Обсяг сформованих банками резервів;

CREDSFORPEOPS – Частка кредитування фізичних осіб;

ASSETGROWTH – Рівень зростання активів;

C - Константа

Таблиця 2.8 - Результат моделювання змінної NPL із використанням багатofакторної лінійної регресії (1)

Dependent Variable: NPL
 Method: Least Squares
 Date: 06/14/22 Time: 15:10
 Sample (adjusted): 2016M05 2022M01
 Included observations: 69 after adjustments
 White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NBU(-4)	-0.005518	0.000957	-5.764030	0.0000
INF(-3)	0.010132	0.004225	2.398057	0.0194
REZ	-2.94E-07	3.59E-08	-8.182762	0.0000
CREDSFORPEOPS(...	4.712523	0.200719	23.47821	0.0000
C	-1.389981	0.438626	-3.168940	0.0023
R-squared	0.965688	Mean dependent var	0.303826	
Adjusted R-squared	0.963543	S.D. dependent var	0.142296	
S.E. of regression	0.027169	Akaike info criterion	-4.303744	
Sum squared resid	0.047243	Schwarz criterion	-4.141852	
Log likelihood	153.4792	Hannan-Quinn criter.	-4.239516	
F-statistic	450.3087	Durbin-Watson stat	0.529457	
Prob(F-statistic)	0.000000	Wald F-statistic	323.2155	
Prob(Wald F-statistic)	0.000000			

Джерело - Розраховано автором в програмі EViews8 за даними НБУ [19]

Модель має високу пояснювальну здатність, R-squared складає 0,96. Усі змінні є статистично значимими, показник Prob(t-Statistic) нижчий за 0,05 для кожної з них. Результати моделювання показали аналогічний до однофакторних регресій ефект для облікової ставки та частки кредитування населення. Їх коефіцієнти складають -0,05 та 4,71, відповідно. У багатofакторній регресії їх було використано як лагові змінні, оскільки облікова ставка має певну затримку задля реалізації свого ефекту і передачі сигналу на інші ставки. Частка кредитування населення була використана з часовим лагом, що складає 3 місяці, оскільки виплата за непрацюючим кредитом за класифікацією МВФ може бути простроченою на 90 днів та більше. Фактор інфляції за результатами моделювання при зростанні на 1% підвищує частку непрацюючих кредитів 0,01, тобто його вплив не є значним.

Незначний вплив має і обсяг сформованих резервів, зростання якого тягне за собою мінімальне зниження частки непрацюючих кредитів. Подальший аналіз вказав на наявність проблеми автокореляції у моделі, що може казати про функціональну залежність між чинниками впливу. Результат аналізу впливу усіх факторів наведено у таблиці 2.9

В результаті оцінювання було отримано наступну модель (2):

$$\text{NPL} = -0,001 * \text{NBU}(-4) - 0,008 * \text{D}(\text{INF}) - 1,8 * \text{CREDSFORPEOPS} + 0,54 * \text{ASSETGROWTH} + (5,78\text{E}-0,7) * \text{REZ} + 0,0006 * \text{CURR} + 0,002 * \text{AR}(1) \quad (2)$$

де:

NPL – Частка непрацюючих кредитів;

NBU – Облікова ставка НБУ;

INF – Індекс споживчих цін;

REZ – Обсяг сформованих банками резервів;

CREDSFORPEOPS – Частка кредитування фізичних осіб;

ASSETGROWTH – Рівень зростання активів;

CURR – Курс гривні до доллара;

AR(1) – Лагова змінна NPL;

C – Константа

У моделі (2) висока пояснювальна здатність, R-Squared складає 0,96. У даній вибірці фактори облікової ставки, курсу гривні до доллара та лагова змінна частки NPL (AR1) не виявилися статистично значимими (*залишено у моделі щоб показати перевірку всіх висунутих гіпотез*). Найбільш значимий коефіцієнт як і у попередніх моделях має частка кредитів наданих населенню, але у данному випадку має інший знак, тобто вказує на те, що при її зростанні частка NPL знижується. Це може бути

пов'язано з аналізованим проміжком часу. Другим за значимістю виявився показник темпу зростання активів, що за результатами моделювання при своєму зростанні на 1 підвищить частку непрацюючих кредитів на 0,54, тобто вказує на те, що формування кредитного портфелю не є якісним. Показники інфляції та обсягу сформованих резервів не мають значного впливу.

Таблиця 2.9 - Результат моделювання динаміки частки NPL за допомогою багатофакторної лінійної регресії (2)

Dependent Variable: NPL				
Method: Least Squares				
Date: 06/06/22 Time: 18:42				
Sample (adjusted): 2017M10 2022M01				
Included observations: 52 after adjustments				
Convergence achieved after 1 iteration				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NBU(-2)	-0.001076	0.000742	-1.449682	0.1541
D(INF)	-0.008816	0.003222	-2.736532	0.0089
CREDSFORPEOPS	-1.806740	0.183667	-9.837042	0.0000
ASSETGROWTH	0.547102	0.082050	6.667907	0.0000
REZ	5.78E-07	4.61E-08	12.53760	0.0000
CURR	0.000621	0.001893	0.327882	0.7445
AR(1)	0.002998	0.158182	0.018952	0.9850
R-squared	0.968457	Mean dependent var	0.477942	
Adjusted R-squared	0.964251	S.D. dependent var	0.075651	
S.E. of regression	0.014304	Akaike info criterion	-5.531973	
Sum squared resid	0.009207	Schwarz criterion	-5.269305	
Log likelihood	150.8313	Hannan-Quinn criter.	-5.431272	
Durbin-Watson stat	1.402766			
Inverted AR Roots	.00			

Джерело - Складено автором в програмі EViews8 за даними НБУ [19].

Результати моделювання вказують на потребу у доопрацюванні моделі, оскільки фактори впливу у різних вибірках мають протилежні ефекти, і чинники ймовірно мають функціональну залежність. Варто зазначити і те, що на NPL впливають також інституційні чинники, які не мають кількісного вираження. Так, частка кредитів зменшується за рахунок якості наглядової діяльності НБУ, та удосконалення внутрішніх нормативів кредитного ризику банків, які неможливо застосувати у модельному ряді.

Аналіз економічних нормативів розкрив стан українських банків та економічної безпеки сектору. Більшість нормативів впевнено виконуються на протязі останніх років. Визначено, що нормативи ліквідності значною мірою перевиконуються. Нормативи кредитних ризиків прийшли до норми і банківський сектор позбавився від практики кредитування пов'язаних осіб та інших високоризикових напрямків кредитування. Нормативи достатності капіталу теж мають позитивну тенденцію. Найменших зрушень зазнали нормативи інвестування, що стабільно знаходяться на низькому рівні. У другому параграфі розглянуто тенденції загальних показників банківського сектору та його реакцію на кризові зрушення останніх років та місяців. Визначено, що у ході очищення сектору було закрито значну кількість банків і було викрито високу частку непрацюючих кредитів, що стало можливим завдяки підвищенню наглядових стандартів. В останньому параграфі проведено оцінку впливу на один з факторів економічної безпеки – NPL. У ході моделювання частково підтверджено гіпотези, щодо впливу облікової ставки та частки кредитів наданих фізичним особам. Визначено, що існує ряд факторів який пояснює зміну залежної змінної, серед яких фактори, що не мають кількісного визначення.

РОЗДІЛ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ У ВІДПОВІДЬ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ

3.1. Сучасні тенденції діяльності центральних банків у глобальному світі

Сучасні центральні банки, стоять на порозі великих змін та викликів, що спричинені останніми глобальними процесами. Наразі вони мають перевинаходити та переосмислювати свою роль та функції у економіці, глобальних та внутрішніх ринках, зважаючи на глобальну кризу спричинену COVID-19, а в Україні – ще і війною. Тож, регулятори мають напрацювати нову візію, щодо співпраці з економічними агентами та щодо впровадження нових технологій та інструментів. Варто розглянути новітні тенденції у діяльності центральних банків та викремити ті, що будуть відповідати викликам сучасності та майбутнього. Зважаючи на Світовий досвід останніх років можна виокремити такі напрямки у інновативній діяльності регуляторів: підтримка сталого розвитку, що стало певним стандартом для більшої частини бізнесу, діджиталізація процесів, регулювання інновативних елементів фінансового сектору (криптовалюти, ФінТех).

Центральні банки наразі переглядають або створюють принципи взаємодії стосовно новітніх компаній, Фінтеху, тощо. Навідміну від традиційних кредитних установ, новітні технологічні суб'єкти не мають у своїй структурі активів таку ж велику кількість зобов'язань або кредитів. Частіше, вони є посередниками на фінансовому ринку, або впроваджують нові фінансові технології. Інновативні фінансові компанії, оперуючи не таким великим обсягом ресурсів всеодно мають значний вплив на фінансову систему. Тенденції останніх років вказують на те, що кількість кредитних установ з роками зменшується, в той час як кількість стартапів у сфері фінансових технологій значно зростає з кожним роком, ігноруючи кризи (рисунок 3.1)

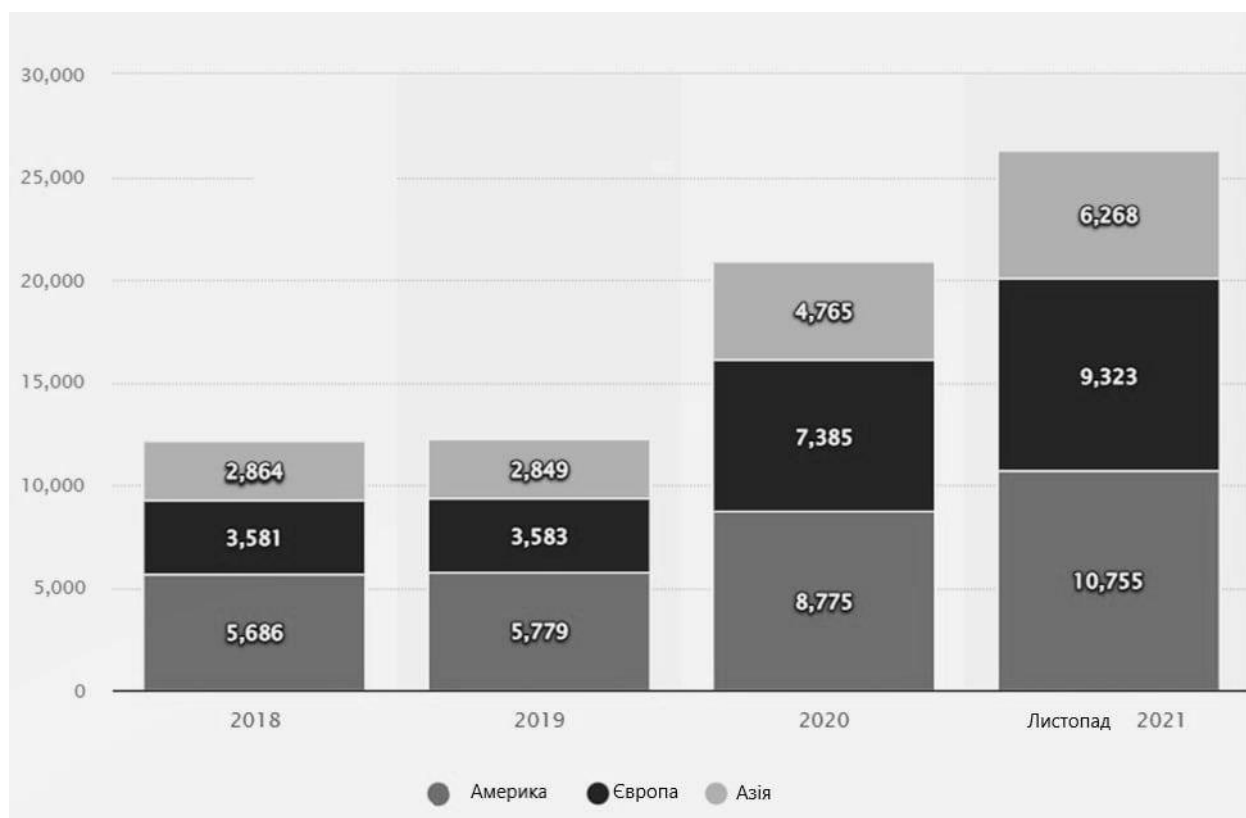

Рисунок 3.1 – Кількість фінансових стартапів останніх років.

Джерело – складено автором на основі [25]

Кількість стартапів у сфері фінансових технологій зростає майже удвічі у кожному з регіонів: В Америці у 2018-му році їх кількість складала 5686, а в листопаді 2021-го вже 10755. Кількість стартапів у Європейському регіоні з показника у 3581 у 2018-му виросла до 9323 у листопаді 2021-го. В Азійському регіоні 2864 і 6268 відповідно. Розвиток технологій та діджиталізація стимулюють ринок альтернативних фінансових послуг, куди залучається все представників різних сфер. Наглядові та регуляторні принципи, що їх застосовували до більш звичних представників фінансового сектору, тобто банків, страхових компаній, тощо, не будуть працювати однаково з більш новітніми фінансовими установами.

Важливою світовою тенденцією є впровадження у бізнес ESG (Environmental, social, and corporate governance). Це підхід до оцінки того, наскільки корпорація враховує соціальні та кліматичні цілі, які виходять за рамки максимізації прибутку. За даними Європейського Центрального Банку, врахування кліматичних ризиків має відображатися банками у звітності. ЄЦБ вважає, що сприяння імплементації

екологічної політики у монетарну політику створить нову операційну структуру. Частиною такої структури є впровадження нових інструментів фінансування – облігацій, що залежать від певних показників, що стосуються екологічної безпеки, наприклад, їх дохідність може залежати від популяції певного зникаючого виду, або від кількості дерев на певній території. Такі облігації можуть бути використані як застава в операціях рефінансування. Варто зазначити, що наразі зелені облігації є частиною глобальної монетарної політики заходу і є доречною для більш розвинених країн. В свою чергу для українських реалій цей інструмент поки що не є нагальним, та в майбутньому, він цілком може стати частиною менеджменту ліквідності банківської системи. Незважаючи на те, що обсяги ринку зелених облігацій швидко зросли: з моменту його створення у 2007 році у 2014 його обсяг складав уже 20 мільярдів Євро та 93 мільярди у 2018 році, потенціал зростання ринку залишається досить значним. У першому кварталі цього року випуск зелених облігацій в світі впав через війну в Україні, що вказує на те, що цей фінансовий інструмент є актуальним для безкризової ситуації. Варто враховувати і той факт, що банки та інші регульовані фінансові установи стикаються з дедалі більшим тиском з боку регуляторних органів, щодо демонстрації їх причетності до відповідних ініціатив у структурі капіталу, ризик-менеджменті, фінансуванні, тощо. Тобто перевірка їх відповідності ESG може приводити банки до певного дисбалансу між відповідністю потреб комерційної установи та сучасними стандартами, через що, ефективність таких заходів починає піддаватися критиці вже зараз, хоча кількість досліджень, в яких би було запропоновано або доведено неефективність або альтернатива щодо зелених облігацій поки що недостатня.

Наразі центральні банки розглядають можливість, або і впроваджують цифрові валюти, що будуть випускатися та регулюватися ними самими. У випадку Європи – це цифровий Євро, НБУ ж в пілотному варіанті мав запуснути е-гривню, що зробило б Україну одним з піонерів, разом з Китаєм та Швецією. Варто зазначити, що такі валюти, в даний момент часу, не мають на меті заміну готівки, а є її доповненням, що дає користувачу опції для еквівалентного способу

розрахунку. Варто зазначити, що еквівалентність цієї валюти досі під питанням, оскільки її короткострокові та довгострокові ефекти на економіку, ставки, обмінний курс, тощо, досі є предметом обговорень і ЄЦБ та інші регулятори досі ведуть активну роботу, щодо форми у якій «новий» євро буде запроваджуватися.

3.2 Актуальні ризики економічної безпеки України та діяльність НБУ під час війни

Головною метою регулятора є стабільність національної валюти, але воєнний час вказує на те, що Національний банк адаптується до ситуації, і працює на загальну фінансову стабільність держави у таких напрямках як цінова стабільність, економічна безпека та стійкість банківського сектору. Ряд заходів та прийнятих рішень може суперечити попереднім (довоєнним) обов'язкам регулятора та його основним цільовим показникам. Так, стратегічні документи НБУ, що декларували певну мету (або показник), можуть нівелюватися поточним становищем держави, а функції та права регулятора, що регламентовані законодавством можуть змінитися.

Національний Інститут стратегічних досліджень виокремлює такі ризики для національної економічної безпеки: втрати податкових надходжень державного та місцевих бюджетів через загальне зниження платоспроможності громадян, в наслідок внутрішнього переміщення, втрати роботи та інших причин. Також, зазначається, що податкові та митні органи не зможуть повноцінно виконувати свої функції та обов'язки. Значна частина території окупована, або знаходиться у ризикованих зонах, що не дає можливості відповідним органам впроваджувати бюджетний процес, який є важливим в умовах дефіциту бюджету. Це ще одна істотна загроза, оскільки макроекономічні шоки спричинені війною спричиняють зростання державного гарантованого боргу та видатків на його обслуговування. Разом з тим неможлива і авансова сплата податкових платежів до бюджету, яка призведе до недоотримання бюджетних коштів у майбутніх періодах, що може

спричинити ще більш тяжку форму бюджетного дефіциту. На це вплине і зменшення обсягу міжнародних резервів, через те що частка експорту скорочується, а отже і надходження іноземної валюти. Зменшення надходжень іноземної валюти в свою чергу погано вплине на платіжний баланс, а отже і на курс гривні. Через скорочення промислової діяльності, скорочення сільськогосподарської продукції, вже зазначених проблем з експортом через логістику, ймовірних підйомів попиту на споживчі товари і активного рефінансування банків та бюджету регулятором, варто чекати і на пришвидшення інфляції.

Банківський сектор показав стійкість у перші місяці, але значна частка ризиків ще не реалізована і може проявити себе у майбутньому. Ліквідність банків знаходиться на високому рівні, але їх ресурсна база наразі скорочується внаслідок вилучення грошей з поточних рахунків. Відтоки депозитів також чекають на банківський сектор у зв'язку з панічними настроями населення і потребою у грошах. Кредитний портфель буде погіршуватися, оскільки темпи кредитування спадають а частка непрацюючих кредитів зростає. Позичальники через війну з об'єктивних та суб'єктивних причин погіршують платіжну дисципліну. Через такі зрушення банківський сектор зазнає збитків. Хоч він і залишався операційно прибутковим, погіршення кредитування та формування резервів для покриття NPL, норма яких різко підвищилася, створюють збитки. Також за останні місяці спостерігаються гірші показники виконання економічних нормативів внаслідок скорочення банківського капіталу, що обмежить операційну діяльність банків для компенсації збитків. Аналогічною для банків є проблема, що стосувалася і податкових органів, а саме: скорочення банківської інфраструктури та логістичні проблеми, що не дають постачати готівку до банкоматів, і спричиняє ще більші відтоки коштів унаслідок неспроможності банків підтримувати обслуговування населення. [26]

Серед важливих напрямків усунення негативного впливу на економіку України викоремлюється передання проблемних кредитів, частка яких зростає і,

ймовірно, зросте ще більше, до спеціалізованої державної установи, що полегшить тягар банків і дозволить їм зконцентруватися на пільговому кредитуванні після війни. Зважаючи на те, що така установа вже існувала в паланах НБУ, її поява є цілком можливою.

У межах повноважень та обов'язків НБУ лежить значна частина з перелічених проблем, оскільки і дефіцитний бюджет і ліквідність банківської системи підтримуються регулятором. Щодо банківського сектору, то Національний Банк полегшив вимоги до банків стосовно нормативно-правових актів. Було запроваджено такі заходи:

- включення під час розрахунку нормативів достатності капіталу мінімального розміру операційного ризику;
- застосування спрощеного підходу під час визначення розміру кредитного ризику;
- оновлення та подання до Національного банку планів відновлення діяльності банку/банківської групи;
- актуалізації внутрішньобанківських/внутрішньогрупових документів; контролю Національним банком за виконанням банками програм капіталізації/реструктуризації за результатами оцінки стійкості, проведеної у 2021 р. [27].

Щодо бюджетної політики, то з 1 до 20 травня 2022 р. джерелами фінансування бюджету стали військові облігації та підтримка Національного банку України. Тобто НБУ прямо фінансував потреби уряду, серед яких зокрема здійснення соціальних видатків. Протягом травня Національний Банк викупив військові облігації на суму у 30 млрд грн. На потреби військових зі спецрахунку, відкритого регулятором для підтримки ЗСУ, станом на 31.05.2022 р. перераховано понад 16,9 млрд грн. На даний момент портфель військових облігацій на балансі регулятора складає 130 млрд грн. Пряме фінансування, що не використовується в мирні часи насамперед зумовлено тим, що потреби бюджету значно збільшилися через податкові зміни та недостатнє міжнародне фінансування. Зважаючи на те, що

обсяг коштів значно зріс через їх емісію на потреби бюджету, НБУ зафіксував курс гривні та підняв облікову ставку до 25%. Таким чином регулятор стримує інфляцію, яку було створено через обсяги випущеної валюти. Так, було зменшено і міжнародні резерви. В подальшому, регулятор буде фінансувати виключно критичні видатки уряду, а пріоритетом має бути залучення додаткових каналів фінансування через ОВДП, наприклад через банківську систему, оскільки кредитні установи наразі мають потенціал до розширення портфеля. Так чи інакше, перші місяці війни показали, що підтримка Національним банком не може бути основним джерелом фінансування видатків уряду.

Висновки до розділу 3

Аналіз сучасних трендів розвитку фінансового сектору вказав на те, що у полі регуляторної та наглядової діяльності центральних банків мають бути інновативні учасники ринку, що мають значний вплив на сучасну економіку. Також, у світовій практиці активно використовуються нові інструменти фінансування, зокрема зелені облігації. Ще одним напрямком розвитку є впровадження національних цифрових валют, де Україна є одним з перцопрохідців запустивши пілотний варіант е-гривні. Військовий період діяльності регулятора вказав на те, що роль та повноваження НБУ розширилися і діяльність регулятора зосереджена на загальній стабільності держави. Так, НБУ фінансує потреби уряду та забезпечує банківський сектор достатнім рівнем ліквідності.

ВИСНОВКИ

У роботі проаналізовано стан банківського сектору, його безпеку та регуляторну діяльність Національного Банку. Розглянуто понятійний апарат безпеки, ризиків та загроз, визначено найбільш притаманні ризики для України в залежності від їх класу. Банківський сектор загалом демонструє позитивні тенденції, як у показниках своєї операційної діяльності так і у безпековому напрямі, хоча він значно залежить від держави. Регулятор почав активну діяльність щодо оздоровлення банків і за цей час у системі спостерігається значний приріст у якості кредитного портфелю, скорочення проблемних кредитів, високий рівень ліквідності підвищення якості показників норми кредитного ризику за умови прибуткової діяльності банків.

Щодо концентрації активів у секторі запитання залишається відкритим. Значна державна частка і політика фінансування бюджету через банківський сектор не є позитивним явищем для ринкової економіки. Концентрація частки значною мірою залежить від ПриватБанку, який був вимушено націоналізований, але навіть за умови його продажу, концентрація активів у системі залишиться за невеликою кількістю найбільших банків. Так, було визначено, що на загальні показники сектору значною мірою впливають показники діяльності державних банків, через їх розмір. Надалі, регулятору варто підтримувати конкурентність ринку кредитних послуг. Серед позитивних явищ можна виокремити те, що банки підвищують частку кредитування населення, що прямо, або опосередковано піднімає рівень життя у країні, обмежує менш економічно ефективні заощадження. Показники ліквідності банківської системи є стабільно високими, що вказує на їх безпечний, але недостатньо операційно активний стан. Показники кредитного ризику зазнали найбільших змін, і за останні роки значно знизилася загальні кредитні ризики, та ризики, що стосувалися пов'язаних з банками осіб, що вказує на значне зростання якості наглядових та скорингових процесів. Стабільно низькими залишаються показники інвестиційної діяльності, що по-перше пов'язано з низькою

інвестиційною діяльністю в країні, а по-друге, з тим, що банки мають можливість розміщувати низькоризикові ОВДП. Такий принцип діяльності банків має змінюватися разом із розвитком ринку цінних паперів в Україні.

Частка проблемних кредитів демонструє позитивну тенденцію - значно скоротилася з моменту свого пікового значення. Покращення наглядових процесів та вища корпоративна культура у питаннях кредитування пов'язаних осіб та інших сумнівних операцій, разом з вищими стандартами надання кредитних послуг допомагають знижувати кредитні ризики і вести більш якісну операційну діяльність. Досі залишається питання, щодо пріоритетних напрямків кредитування, оскільки за результатами моделювання надання кредитних продуктів населенню є збитковим напрямком, і поки невідомо, наскільки значним буде його зростання у результаті війни з Росією. Також було виявлено незначний вплив обікової ставки на обсяг непрацюючих кредитів. Так, можна сказати що частка NPL зменшується завдяки формуванню нового більш якісного кредитного портфелю та списанню частини непрацюючих кредитів.

Період військових дій показав, що завдяки провадженням регулятора, банківський сектор є стійким, має достатній рівень ліквідності та має можливість формування резервів. Реакція сектору на кризові зрушення є значно кращою, ніж у 2014-му році. Регулятор в свою чергу прийняв ряд рішень, що впливають не тільки на банківську діяльність, а й на економічну безпеку держави. Дефіцит бюджету держави і ряд загроз підштовхнули НБУ на фінансування видатків уряду та рефінансування банківського сектору, але таким чином, зберігається якщо не економічна, то відносна державна та цінова стабільність у тій мірі, у якій вона може зберігатися під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру. Економіка і прогнозування 2006. № 1. — С. 7-25.
2. Енциклопедія банківської справи України. – К.: Молодь, 2001. – 680 с.
3. Про затвердження Положення про обов'язкові економічні нормативи та інші вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами небанківських фінансових установ, які мають право надавати фінансові послуги з надання гарантій, та про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/obovyazkovy-normativi-ta-inshi-vimogi-scho-obmejuyut-riziki-za-operatsiyami-z-finansovimi-aktivami-garantiv-onovlyuyutsya--startuye-gromadske-obgovorennya>
4. Васильчишин О. Б. Аналіз наявних моделей оцінки фінансової безпеки банків і банківської системи і напрями їх удосконалення. Регіональна економіка. 2016, №2
5. Франчук В.І., Мельник С.І. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012.
6. Штаєр О.М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку.
7. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст] : монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.; за заг. ред. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 295 с.
8. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України №361. 02.08.2004. Редакція від 21.06.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04#Text>

9. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України: Постанова Правління Національного банку України № 88 від 02.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19#Text>
10. "Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах" Постанова №64 від 11 червня 2018 року*
11. «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах»
12. Чепелюк Г. М. Фінансова безпека банків: управління і фактори впливу.
13. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнання загроз та усунення ризиків. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Економічна*, 2016 (91), 53-64.
14. Гладких Д. М. Забезпечення банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/gladkikh_disertacia.pdf.
15. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України; Редакція від 19.02.2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
16. Ставка рефінансування. URL:
<https://index.minfin.com.ua/ua/banks/nbu/refinance/>
17. Про затвердження Положення про політику управління міжнародними (золотовалютними) резервами України: Рішення Правління Національного Банку України № 229 від 26.04.2018.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr229500-18#n15>
18. Постанова «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>
19. Сайт національного банку України <https://bank.gov.ua>
20. Нацбанк підвищив ліквідність банківської системи.

URL:<https://finclub.net/ua/news/natsbank-pidvyshchyv-likvidnist-bankivskoi-systemy.html>

21. Велике банківське очищення. Сайт Національного Банку України.

URL: <https://badbanks.bank.gov.ua>

22. Кредитування пов'язаних осіб: ніколи знову. Сайт Національного Банку України.

URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2018R1.pdf?#page=62

23. Про визначення системно важливих банків. Сайт Національного Банку від 9 березня 2022.

URL:https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Indicators_calculating_indicators_si.pdf

24. Number of fintech startups worldwide from 2018 to November 2021, by region
Відкрите статистичне джерело STATISTA.

URL:<https://www.statista.com/statistics/893954/number-fintech-startups-by-region/>

25. Інститут стратегічних досліджень. Актуальні загрози.

URL:<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/monitorynh-aktualnykh-ryzykiv-dlya-finansovoyi-bezpeky-2402-7042022->

26. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного Банку України № 80 від 22.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-22#Text>

ДОДАТКИ

Додаток А - Результат моделювання оцінки впливу облікової ставки на частку NPL за допомогою однофакторної лінійної регресії

Dependent Variable: NPL
 Method: Least Squares
 Date: 06/14/22 Time: 17:47
 Sample: 2016M01 2022M01
 Included observations: 73
 White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NBU	-0.022918	0.002276	-10.06734	0.0000
C	0.600513	0.035930	16.71337	0.0000
R-squared	0.565002	Mean dependent var		0.296932
Adjusted R-squared	0.558875	S.D. dependent var		0.141261
S.E. of regression	0.093822	Akaike info criterion		-1.867822
Sum squared resid	0.624981	Schwarz criterion		-1.805070
Log likelihood	70.17550	Hannan-Quinn criter.		-1.842814
F-statistic	92.21915	Durbin-Watson stat		0.048351
Prob(F-statistic)	0.000000	Wald F-statistic		101.3512
Prob(Wald F-statistic)	0.000000			

Джерело - Складено автором в програмі EViews8 за даними НБУ [19]

Додаток Б - Результат моделювання оцінки впливу облікової ставки на частку NPL за допомогою однофакторної лінійної регресії

Dependent Variable: NPL
 Method: Least Squares
 Date: 06/14/22 Time: 17:51
 Sample (adjusted): 2016M02 2022M01
 Included observations: 72 after adjustments
 White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CREDSFORPEOPS(...	5.557867	0.239691	23.18759	0.0000
C	-0.739364	0.043377	-17.04498	0.0000
R-squared	0.897944	Mean dependent var		0.298611
Adjusted R-squared	0.896486	S.D. dependent var		0.141517
S.E. of regression	0.045531	Akaike info criterion		-3.313465
Sum squared resid	0.145115	Schwarz criterion		-3.250224
Log likelihood	121.2847	Hannan-Quinn criter.		-3.288289
F-statistic	615.9006	Durbin-Watson stat		0.168480
Prob(F-statistic)	0.000000	Wald F-statistic		537.6645
Prob(Wald F-statistic)	0.000000			

Джерело - Складено автором в програмі EViews8 за даними НБУ [19]